

Jörn Donner har läst en gripande judisk familjehistoria som utspelar sig i Finland, Vitryssland och Lettland.

René Nyberg: Viimeinen juna Moskovaan

SAKPROSA

Siltala 2015

René Nyberg har skrivit en märkvärdig och gripande bok som heter *Viimeinen juna Moskovaan* ("Sista tåget till Moskva"). Boken borde omedelbart översättas till svenska, av många skäl, som framgår av det som följer.

Nybergs far **Bruno Nyberg**, sedermera bland annat ordförande i det internationella Tyngdlyftningsförbundet, torde ha lärt känna **Feige** (eller Fanny) **Tokazier** år 1934. Hon tillhörde en högt begåvad judisk släkt ursprungligen från staden Orsja i nuvarande Vitryssland. Kärlek uppstod, men inte utan konsekvenser. De två gifte sig i augusti 1937 och beslöt åka till Stockholm på bröllopsresa. Feige telegraferade om detta till sin familj, vilket resulterade i att hennes far **Meijer** brottsanmälde dottern och lyckades få henne häktad i hamnen i Åbo innan fartyget hade lagt loss. Feige fördes till Helsingfors och arresterades.

Följderna blev dramatiska i detta passionsdrama. I det polisförhör som följde deltog också Feiges syster som kallade den nygifta för hora och tillade: "Det hade varit bättre om du hade dött och aldrig blivit född". Enligt fadern, som sedermera blev dömd för sitt tilltag, hade dottern gjort sig skyldig till ett "ödesdigert misstag".

Mellan Hitler och Stalin

Detta är endast upptakten till en märkvärdig europeisk släkthistoria, som tilldrar sig i ett blandspråkigt Helsingfors, men också i Sovjet, Israel och Tyskland. En viktig del av historien handlar om ett Lettland som förblev formellt självständigt tills Sovjet annekterade det år 1940, varefter Tyskland ockuperade det och Sovjet återfick det 1945. Resultaten är deprimerande. Av landets 95 000 judar avlivades 90 000, de flesta genom nazisternas försorg, men också av sovjetmakten.

I huvudstaden Riga lever på 30-talet Feige Nybergs kusin **Maria** eller Masja, gift med violinisten **Josef Jungman**. Bokens titel hänvisar till det sista tåg som lämnade Riga i riktning Moskva innan tyskarna intog staden och påbörjade sin andel av massdödandet,

sedermera kallat Holocaust och kanske något missvisande symboliserat av begreppet Auschwitz.

I sin helhet har denna epok skildrats av historikern **Timothy Snyder** i hans bok *Bloodlands*, i vilken det framgår att de två monstren, **Stalin** och **Hitler** var ungefär lika destruktiva i sitt hat mot judar, polacker, zigenare och många andra, varvid huvudparten av massmördandet skedde österom Auschwitz. När judarna i Riga avlivats tog man dit tyska judar för att fortsätta slakten.

Kusinen Mascha och hennes man Josef transporterades först till Alma Ata, där de tvingades plocka vattenmeloner, men när krigslyckan vänt kunde de återvända till Riga, där de småningom blev offer för Stalins antisemitism. Förhållandena förbättrades något efter den efterlängtrade nyheten om Stalins död utan att antisemitismen som sådan skulle ha eliminerats. Detta ledde småningom till att paret lyckades utvandra till Israel.

Men en av historiens paradoxer är att Josef längtade till det Berlin där han skolats och vuxit upp. En ny flyttning, denna gång den sista. Däremot stannade parets enda dotter kvar i Israel, där hon bor i denna dag.

Detta är bara en del av historien om en judisk släkt, där Feiges bror sprinterlöparen **Abraham Tokazier** får en fotnot i idrottshistorien när han vinner ett lopp vid Helsingfors Olympiastadions invigning 1938, men bedöms till fyra, helt enligt tidens rådande antisemitism. Tack vare **Kjell Westös** roman *Hägring 38* får Abraham en sentida upprättelse år 2013 och döms till vinnare i detta lopp!

Brett panorama

Att René Nybergs far Bruno får kontakt med de tre släktingarna till Feige, bosatta i Riga, har att göra med hans position inom den internationella idrottsvärlden. I Moskva år 1957 får han som tack för sina tjänster upplysningen att han kan bege sig vart han vill i Sovjet. Han väljer till Riga, men vet inte var Feiges släktingar håller hus. KGB vet och för honom till stranden vid Jurmala. Detta bara en detalj i ett drama som ingen fiktiv skildring kan överträffa.

René Nyberg skapar ett brett panorama över judarnas osäkra ställning i Finland, där den språkliga mångfalden är påfallande, med svenskspråkig dominans fram till vinterkriget, därefter finskspråkig, men också jiddisch, tyska, ryska, franska.

Det handlar om en mångförgrenad släkt, spridd över många länder, men också om bitar av en europeisk tragedi, som Finland med en blandning av tur, skicklighet och hjältemod i stort sett lyckades undgå, trots att antalet stupade i kriget var stort. Den lilla judiska befolkningen i landet lyckades överleva, somliga som deltagare i Finlands krig, något som fick **Mannerheim** att söka upp synagogan den 6 december 1944 för att betyga sin tacksamhet.

Slakten Tokaziers öden är en europeisk historia, som bara kan återberättas av en person som i likhet med René Nyberg sett skeendet på nära håll som ambassadör bland annat i Berlin och Moskva, men också genom att stifta personlig bekantskap med de överlevande släktingarna i familjen. Bland dem finns en av de främsta poeterna i dagens Ryssland, **Aleksandr Kusjner**, som bor i S:t Petersburg. Den kosmopolitism som slakten Tokazier är ett bevis på, har tyvärr i stort försvunnit i Europa, på Hitlers och Stalins försorg, men också för att ett mångkulturellt samhälle för sin överlevnad kräver öppna gränser och tolerans för oliktankande. Den är en bristvara.